

BİLGİ SOSYOLOJİSİNDE BİR SORUN OLARAK KİMLİK

Yazan: Peter L. BERGER^X

Çeviren: Nihat ERDOĞAN^{XX}

Kuramsal açıdan tutarlı bir 'toplumsal psikoloji', kuşkusuz, George Herbert Mead ve 'Sembolik etkileşim' okulunun Mead'ci geleneğinin çalışmaları temelinde yükselmiştir. Gerçekten de, bunları, Amerika'da toplumsal bilimlere en önemli katkıda bulunan çalışmalar olarak savunmak olasıdır. Ne var ki, Mead'ci geleneğin bakış biçimi Amerikan toplumbiliminde, görünüşte bu bakış biçiminin temsilcisi olma savındaki okuldan çok daha fazla kök salmıştır. Nitekim, Mead'i Şikago Üniversitesi'nde ilk keşfeden ve düşüncelerini toplumsal psikolojinin sınırları dışına yayan da toplumbilimciler olmuştur. Bu temelde oluşan (Mead'ci) toplumsal psikoloji, toplumbilimcileri, kuramsal sayıltılarında doğal olarak kendisine çeken ve 'toplumbilimci psikolojisi' olarak adlandırılabilen odak noktası niteliğindedir. Bu ilgi, sonradan psikoanaliz ve 'öğrenme kavramı'ndan gelen rekabete karşın devam etmiştir (1). Buna karşın Amerika'da, bilgi toplumbilimi sürekli olarak disiplinin sınırında tutulmuş ve düşünce tarihine biraz egzantirik ilgi duyan bazı bilimcilerin dışında, genelde, Avrupa'nın benimsememiş dışsattımı şeklinde nitelenmiştir(2). Bu ülkede (Amerika'da) toplumbilimsel kuramı tarihsel gelişimi içinde bakıldığında, bilgi toplumbiliminin bu 'sınırdaki kalışı'nı (marginality) açıklamak zor değildir. (Benzer ilgisizliği başka noktalarda da görmek mümkündür). Nitekim, bilgi toplumbilimi ile Mead'ci toplumsal psikoloji arasındaki yakın kuramsal benzerliğin çok sayıda bilimci tarafından saptanmış olması çok ilginçtir. Kuşkusuz, bazıları, 'rol' ve 'referans-grubu' kuramları yolu

(X) Yazının Orjinali: Peter L. Berger, 'Identity As a Problem in the Sociology of Knowledge', in *Towards the Sociology of Knowledge*, ed. by Gunter W. Remmling, Routledge - Kegan Paul, London, 1973, ss.273-284.

(XX)Yrd.Doç.Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi. Metinde parantez içinde yapılan eklemeler, çevirmen tarafından konulmuştur.

ile toplumsal psikoloji ve özellikle Robert Merton, Muzaffer Sherif ve Tamotsu Shibutani'nin bilişsel süreçler psikolojisi arasındaki bağın zımnen tanındığını ileri sürebilir (3). Ancak, (bu öylesine bir tanınmadır ki örneğin), Merton'da sosyo-psikolojik süreçlerin bilişsel göstergelerinin ele alınışı, bilgi toplumbiliminden çok garip bir biçimde ayrılarak gerçekleştirilir. Sherif ve Shibutani'de ise, bilgi toplumbilimi ile bilinçli bir bağıntının esintileri bile görülmemiştir.

Bu (garip) ayırım (ve ilgisizlik) tarihsel açıdan anlaşılabilir olmakla birlikte, kuramsal olarak kesinlikle savunulamaz. (Çünkü,) toplumsal psikoloji, bireysel bilincin öznel gerçekliğinin toplumsal temelde nasıl yapılandığını çok açık bir biçimde göstermiştir. (Öte yandan) Alfred Schutz'un ileri sürdüğü gibi, bilgi toplumbilimi de, genel olarak gerçekliğin toplumsal yapılması ile ilgilenen ve bilincin toplumbilimsel bir değerlendirilmesi olarak algılanabilir (4). Böyle bir değerlendirme ise, hem 'nesnel gerçekliği' (objektif) [yani toplumda veri olarak kabul edilen nesnelleştirilmiş (objectivated) evrene ilişkin bilgi] ve hem de onun öznel (subjektif) korrelasyonlarını [yani bu nesnelleştirilen dünyanın bireye öznel olarak (gerçek) veya (makul) geldiği biçimlerini] ele almayı zorunlu kılar. Eğer iki alt-disipline ilişkin bu kısa betimlemeler kabul görürse, onlar arasındaki bir birleşme, farklı türlerin (ırkların) egzotik birlikteliği olarak değil, fakat, onların doğalarının içsel mantığının bir gereği şeklinde nitelermelidir. Bu yapı çerçevesinde, kuşkusuz ki kuramsal bütünleşmenin ayrıntılı bir tasarımı geliştirmek olanaklı değildir. Bununla birlikte bazı genel yönelimleri ve göstergeleri belirlemek olasıdır.

Toplumsal güçlerin giderek artan ölçüde psikolojik olgular alanına etki ettiği ve hatta bunun da ötesinde, psikolojik olguların bu güçler tarafından biçimlendiği görüşünün benimsenmesine, toplumsal psikoloji kaynak olmuştur. Nitekim toplumsallaşma (socialization), birey bilincinin belirli bir toplum biçimi (Mead'in deyişi ile, öz'ün toplumsal kaynağı) içinde olduğu anlamına geldiği kadar, psikolojik gerçekliğin, toplumsal yapı ile sürekli diyalektik bir ilişki içinde olduğu anlamını da taşımaktadır. Buradaki psikolojik gerçeklik kavramı ise, psikolojik olgulara ilişkin bilimsel veya felsefi varsayımları değil, fakat, bireyin kendisini, bilinç süreçlerini ve başkaları ile ilişkilerini kavradığı tarzı (manner) ifade etmektedir. Onun antropolojik ve biyolojik kökleri ne olursu olsun, psikolojik gerçeklik, bireyin toplumsal süreçler örgüsü

çerçevesinde oluşan özyaşamında oluşur ve ancak bu süreçler ile varlığını bilinçli bir 'gerçeklik olarak sürdürür. Toplumsallaşmak, bir yandan bireyin kendisine kendi gerçekliğini garanti ederken, diğer yandan da onun, bir gerçekliğe uygun bilişsel ve duygusal dizgeler ile dünyaya ilişkin deneyimlerine verdiği yanıtların sürekliliğini sağlayacaktır. Örneğin, başarılı bir toplumsallaşma, özü öylesine biçimler ki, o kendisini toplumsal olarak tanımlanmış iki cinsten biri, fakat yine de cinsi içinde ayrı tekil olarak algılar. Ve bilir ki, bu algılama şekli tek gerçek şekildir. Buna ters düşen tüm algılama ve duygusallık biçimlerini, gerçek-dışı olarak yadsır. Kişi ve toplum ayrılmaz bir şekilde iç-içe geçmiş bütünlüklerdir. Aralarında diyalektik bir ilişki vardır. Çünkü, öz oluşur oluşmaz, kendisini yaratan bütünlüğe (topluma) tepkide bulunur ki, Mead, bu diyalektiği 'Ben' (I) ve 'Bana' (me) sözcüklerinden oluşturduğu formül ile ifade etmiştir. Kişi ancak toplum sayesinde varolur. Ancak toplum da, kendilerini ve birbirlerini toplum yoluyla algılamayı sürdüren birçok kişinin varlığı ile olasıdır (5).

Her toplum, üyelerine ilişkin 'nesnel bilgi'nin bir bölümü anlamına gelen bir tür kimlik repertuvarına sahiptir. Doğal olarak bilinmektedir ki, toplumda kadınlar ve erkekler vardır ve onlar şu veya bu tür psikolojik özellikler taşırlar ve belirli durumlarda da şu veya bu psikolojik tepkileri göstereceklerdir. Birey toplumsallaştığı için bu kimliklerde içselleştirilmiştir. Dolayısıyla, bu kimlikler birey dışındaki nesnel gerçekliğin temel parçaları oldukları kadar, bireyin kendi bilincinin de kaçınılmaz yapılarıdır. Yani toplumun tanımladığı nesnel gerçeklik, öznel olarak sahiplenilmektedir. Diğer bir deyişle, toplumsallaşma nesnel gerçeklik ile öznel gerçeklik arasında ve nesnel kimlik ile öznel kimlik arasında simetrik bir yapılanma oluşturur. Bu simetrinin derecesi ise, toplumsallaşmanın başarısına ilişkin bir ölçüt niteliğindedir. Başarılı bir biçimde toplumsallaşmış bireyin psikolojik gerçekliği, böylece, onun toplumunun nesnel olarak tanımladığı gerçeği, öznel olarak doğrular. Dolayısı ile artık o, kadın ve erkeğin doğasına ilişkin uygun bildiğini kendi dışında arama gereksinmesi duymaz. Kişi bu sonucu basit bir iç gözlem ile elde edebilir. Kim olduğunu bilir ve buna uygun olarak da duyumlara. Kendini kendiliğinden yönetebilir. Çünkü çok sağlam bir biçimde içselleştirilmiş bilişsel ve duygusal yapı, onun olası alternatif yönelimler yansıtmasını gereksiz ve hatta olanaksız kılar (6).

Toplumsal yapı ve psikolojik gerçeklik arasındaki bu diyalektik, Mead'ci gelenek içindeki herhangi bir toplumsal psikolojinin temel sayılması olarak adlandırılır. Toplum psikolojik gerçekliği sadece tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda onu yaratır da. Birey kendisini toplumda gerçekleştirir. Yani o kendi kimliğini toplumsal olarak tanımlanmış sözcüklerle anlar ve bu tanımlar, onun, toplumda yaşadığı süre içinde gerçekliği olur. Öztünde Mead'ci bu diyalektik, W.I. Thomas'ın 'durumun tanımı' (definition of the situation) kavramının olduğu kadar, Merton'cu 'kendini gerçekleştiren kehanet' (self-fulfilling prophecy) (7) kavramının da, sosyo-psikolojik alanının algılanmasını sağlar.

Bilgi toplumbilimi ise buna benzer olmakla birlikte daha geniş bir diyalektikle ilgilidir. Diğer bir deyişle bilgi toplumbilimi toplumsal yapı ile bireylerin içinde yaşadığı dünyalar, yani bireysel deneyimin anlamlı bir biçimde yorumlanabildiği gerçekliğin kapsamlı örgütleri arasındaki diyalektik ile ilgilidir (8). Her toplum, bir dünya kuran girişimdir. Deneyimlerin, hemen hemen sonsuz çeşitlilikteki bireysel simgeleştirilmelerinden toplum bir söz evreni kurar ki bu evren; bireysel simgeleri kavrar ve nesnelleştirir. Böylece bireysel deneyim başkalarının da varolduğu algılanabilir bir dünyada gerçekleştiğinden, anlaşılabilir bir duruma gelir ve diğerlerine iletilebilir. Bireysel anlamlar nesnelleştirilerek, söz konusu olan ortamda, yaşayan diğerlerinin de anlayabileceği koşullar yaratılmış olur. Gerçekten de bu dünya nesnel gerçeklik olarak algılanır, yani artık algılanan, bu bireyin kişisel yeğlemelerinden bağımsız olarak varlığını sürdüren ve diğerleri ile paylaşılan bir gerçekliktir. Böylece bir dünyanın varolan toplumsal tanımları, artık o'na ilişkin "bilgi" olarak kabul edilir. Bu tanımlar temel olarak alınan ilgili bilgi çerçevesinde çeşitli toplumsal durumlarca birey için sürekli olarak sınılanır. Böylece toplumsal olarak kurulan dünya, tek gerçek dünya, yani kişinin gerçekten algılayabileceği tek dünya haline döndürür. Sonuç olarak birey, katlanarak çoğalan deneyleri içindeki her adımın anlamı için yeni bir anlam verme gereksinmesinden kurtulmuş olur. Böylesi bir gereksinme durumunda, o sadece yorum için 'sağduyu'ya (commonsense) başvurmayı yeğler. En azından bu başvuruyu biyografik deneylerinin önemli bir bölümü için yapar (9).

Gerçekliğin toplumsal yapılmasında dil hem temeldir ve hem de araçtır (10). Dil, bireysel deneyimi toplar, düzenler ve nesnelleştirir. Dil, bireyin, diğerleri ile paylaşılan bir dünyanın üyesi olmak üzere

toplumsallaştırılmasının temel aracıdır. Dil aynı zamanda, diğerleri ile etkileşim içinde üstlendiği temel işlevle, bireyin ortak dünyayı algılamasındaki sürekliliği sağlar (11). Bu dilbilimsel temelde, herhangi bir toplumun yorumcu şeması, bilişsel ve moral normları, değer sistemleri ve en sonunda da kuramsal olarak süzülmiş düzenlenmiş dünya görüşlerinin çatısı kurulur ki, Durkheim'in deyişi ile bunlar o toplumun ortak temsilciler dünyasını (collective representations) oluşturur (12). Toplum kendi yaşamını düzenler. Sadece toplumsal düzenin var olduğu bir dünyada, bireyin, yaşamın öznel anlamını çıkartabileceği ortak bilinç gelişebilir. Bu ortak bilinç bireyi anomie'nin yıkıcı etkilerinden yani, toplumsal düzen süreçlerinin yoksulluğundan ve yaşamın anlamsızlığından koruyabilir. Özellikle toplumsal düzene ilişkin kuramsal çalışmaların yapıldığı dönemlerde tüm toplumsal düzenin dilbilimsel temele dayandığını hatırlamakta büyük yarar vardır. Çünkü nesnel, gerçek dünyanın toplumsal yapılanmasının ne anlama geldiğini açıklayan tek araç, kullanılan dildir. Hiç kuşkusuz dil bir toplumsal bulgudur. Onu yaratan toplumun dışında dilbilimsel (linguistic) sistemi tanrısal bir statüye dayandırmak olanaklı değildir. Ancak birey dili ve özellikle de kendi anadilini nesnel bir gerçeklik olarak öğrenir (13). Onu istemi doğrultusunda değiştiremez. Bireyin, dilin bağlayıcı gücüne uymanın dışında yapabileceği hiçbirşey yoktur. Ayrıca birey, dilin sağladığı kavramsal modellerin dışında ne kendisini ne de dünyayı algılayabilir. Dilin bu gerçekliği (facticity), dışsallığı ve baskıcı bağlayıcılığı -ki bu, toplumsal olguların Durkheim'ci anlamda 'şeyimsi' (chosesité = thing like) niteliğini oluşturur- toplumun tüm nesnelleştirmelerinde geçerlidir. Bunun öznel sonucu ise bireyin kendisini, tıpkı doğada olduğu gibi toplumsal bir dünyada bulmasıdır, yani birey kendisini ister-istememez yerleştirildiği yerde bulur.

Gerçekliğin toplumsal yapılanmasının, bilincin hem kuramlaştırılma öncesi ve hem de kuramlaştırılma dönemlerinde oluştuğu, vurgulanması gereken çok önemli bir noktadır. Bu nedenle de bilgi toplumbilimi, bu iki düzey ve dönemle de yakından ilgili olmak zorundadır. Büyük bir olasılıkla bilgi toplumbilimini ilk geliştiren Alman entellektüel ortamı nedeni ile, bilgi toplumbilimi bugüne dek, ağırlıklı olarak kuramsal yönü ile ilgilenmiştir. Yani bilgi toplumbilimi toplum ve düşünceler arasındaki ilişki sorununu, ilgisinin odağı yapmıştır (14). Bu, gerçekten önemli bir sorundur. Ne var ki, hemen herkes bir tür somut bir dünyada yaşarken,

düşünceler çok az sayıda insanı ilgilendirmektedir. Böylece, sadece entellektüellerin düşünce sistemleri veya kuramlar ürettiği parçada değil, fakat bütünü içinde bir dünya üreten tüm insan etkinliğinde toplumbilimsel bir boyut vardır. Dolayısıyla yazımızın konusu çerçevesinde bilgi toplum-bilimi, psikolojik olgulara ilişkin çeşitli kuramların yanında (ki buna psikolojinin toplumbilimi de diyebiliriz), olguların kendileri ile de (ki buna da toplumbilimsel psikoloji diyebiliriz) ilgilenmek zorundadır.

Bir kez daha yinelemekte yarar var: Toplum ile dünyası arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. Dolayısıyla bu, tek yönlü nedensellik ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir (15). Toplumun ürünü ve onun kurgusu olmakla birlikte dünya, içinden çıktığı toplumsal yapının salt edilgen bir yansıması değildir. Sakinleri için bir 'nesnel gerçek' haline dönüşürken, toplum karşısında bir ölçüde özerklik kazanmakla kalmaz, toplum üzerinde etkili olabilme gücünü de kazanır. İnsan dili keşfeder ve sonradan götürür ki, dilin mantığı kendisini insana empoze etmektedir. Aynı şekilde insan kuramları kurgular. Bunlar başlangıçta toplumsal çıkarların kaba bir değerlendirmesinden, açıklamasından başka birşey değildir. Sonradan ise bu kuramlar, toplumsal değişimin aracı konumuna gelirler. Görüldüğü gibi, toplumsal psikolojinin diyalektiği (yani toplumun, psikolojik gerçekliği yaratmasında aracı olan diyalektik) ile bilgi toplumbiliminin diyalektiği (yani toplumun kendi dünyasını kurmakta aracı olan diyalektik) arasında çok önemli bir kuramsal benzerlik vardır. Her iki diyalektik de nesnel ve öznel gerçeklikler arasındaki, daha doğru bir deyişle, toplumsal olarak nesnelleştirilmiş gerçeklik ile onu öznel sahiplenilmesi arasındaki ilişkiyi ele alır. Her iki durumda da birey, kendisine dışardan verildiğini ve içselleştirerek kendi bilincinin içeriğini oluşturduğunu bildiği kurgulanmış gerçekleri (facticities) özümseyip içselleştirir ve toplumda yaşadığı ve etkinlikte bulunduğu süre içinde de bunları tekrar dışsallaştırır (kendi öz malıymış gibi dışa yansıtır) (16).

Bu değerlendirmeler, özellikle bu yazıda sunulduğu kısa ve sıkıştırılmış biçimi içinde, ilk bakışta son derece soyut gözükebilir. Ne var ki, toplumsal psikoloji ile bilgi toplumbilimine ilişkin bu temel görüşlerin ortak önemini, kimliğin toplumbilimsel değerlendirilmesi amacı ile ele aldığımızda son derece basit, şöylesi açıklamalar ile karşılaşılabılıriz: Psikolojik gerçekliğe ilişkin uygun bağıntıları ile kimlik, daima, belirli

ve toplumsal olarak kurulmuş bir dünyanın kimliğidir. Birey açısından ise kimlik, başkalarının onu ortak bir dünyaya yerleştirerek algılamaları ile belirlenir.

Mead'in de belirttiği gibi, toplumsallaşma ancak, bireyin diğerlerinin tavırlarını benimsediği, yani diğerlerinin kendisini ilk bağıntılandığı, algıladığı şekle uyduğu durumlarda olasıdır. Kuşkusuz bu süreç 'kimlik' kurumu için de geçerlidir. Dolayısıyla, böylesi toplumsal kimlikleştirme sürecini, kişisel kimlik kazanma olgusunun öncesinde varolan ve ikinciye üreten bir süreç olarak tanımlamak olanaklıdır. Kristof Kolomb ve 1492'de ilk karşılaştığı Amerika yerlilerinin ilişkisi örneğinde olduğu gibi, Mead'in tavır ve rol alma süreci, ortak bir dünyayı daha önce paylaşmamış kişiler arasında da söz konusudur. Ne var ki, onlar bile birlikte oturdukları dünya içinde ancak birbirlerini kısa sürede tanımışlardır. Daha doğru deyişle, birbirleriyle uğraşırken, böylesi bir dünyayı birlikte kurmuşlardır. Bu dünyanın kavramları çerçevesinde birbirlerini toplumsallaştırarak, o dünya içinde uygun rol ve tavırları üstlenmişlerdir. Kolomb ve İspanyol'lar, (çocukları karşısında anne ve babanın konumu gibi) güçlü taraf olduklarından, adlandırma oyununda üstünlük sahibiydiler. Diğer taraf, yerliler, kendilerini İspanyol'ların sözcükleri ile, yani 'Hintliler' (Indios) olarak tanımlamak zorunda kaldılar. Bu arada İspanyol'lar, ilk karşılaştıklarında yerlilerin kendilerini benzettikleri mitolojik yaratıklar ile kimlikleme eğilimine, bir olasılıkla, çok az ölçüde girmişlerdir. Diğer bir deyişle bu karşılaşma sonucunda yerlilerin katılımıyla, İspanyol dünyasının kendisi değişme konu olmakla birlikte, Amerikan yerlisi, kendisini İspanyol dünyasına yerleştirerek tanımlamaya, kimliklemeye başlamıştır. Aynı dünyada oturan bireyler arasında gerçekleşen, çok daha normal toplumsallaşma durumunda, kimliklemenin, ilk andan itibaren bu dünya içinde yerleşmeyi gerektirdiğini görmek daha kolaydır. Anne-baba çocuklarına bir isim verirler ve onunla bu kimliğe uygun düşen bir ilişki sürdürürler. Bir sözcük ile isimlendirme eylemi, kusursuzluğu kültürden kültüre değişmekle birlikte, kuşkusuz bu anlamda bir yerleştirmedir. Bununla birlikte, toplumsallaşma sürecinde, verilen ismin ve konunun tüm göstergeleri yayılıp geliştikçe, çocuk yerleştirildiği konumdan dünyayı sahiplenir ve aynı süreç içinde kişiliğini de sahiplenmiş olur. Örneğin, bir moral evren olarak 'iyi-uslu bir bebek', cinsel evren olarak 'küçük çocuk' ve bir sınıf evreni olarak da 'küçük beyefendi' şeklinde, kendisini

kimlikler. Bu tür kimliklenen yaşamın diğer boyutlarında da devam eder. Böylece, Mead'in deyişini geliştirerek şöylesi bir formüle varmak olasıdır: birey, diğerlerinin tavır ve rollerini benimsemesine koşut, diğerlerinin dünyasını almaktadır. Her rol bir dünyayı ifade etmektedir. Her kişi daima bir dünya içinde vardır, yerleşiktir. Aynı toplumsallaştırma süreci kişiyi yaratırken, onun ait olduğu dünyayı da kişide içselleştirmektedir.

Aynı mantık genelde tüm psikolojik gerçekliğe uygulanır. Toplumsal olarak tanımlanmış bir kimliğe bağlı herhangi belirli bir psikolojik gerçeklik, toplumsal olarak kurulmuş bir dünyada yerleşiktir. Birey kendisini kimlikleyip, toplumun dünyasında yerleştirdiği andan itibaren, önceden tanımlanmış psikolojik süreçler çokluğunu sahiplenir ki, bu süreçler bilinçli ve bilinçsiz olabileceği gibi, bazılarının somatik etkileri bile bulunabilir. Örneğin, 'uslu bebek' bir öfke nöbetinden sonra kendini suçlu hisseder, 'küçük çocuk' ise, erotik fantazilerini küçük kızlara yönlendirir. (Öte yandan) 'küçük beyefendi', toplum içinde birinin burnunu karıştırdığını gördüğünde, duygusal tepki içine girer, ve uygun koşullarda bu tepki, kusmasına neden olacak denli midelerini etkileyebilir. Demek ki, toplumsal temelde oluşan her dünyanın kimlikler stoğu ile buna uygun düşen bir psikolojik sistem bulunmaktadır. Kimliğin toplumsal tanımı, bir yerde gerçekliği aktaran tanımın bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsallaşmada dünyanın içselleştirilmesi, bilinç üzerine psikolojik ve bilişsel bir yapı empoze eder (bu empozenin derecesine ilişkin henüz uygun bilimsel bir açıklama yapılmamıştır) ve bu içselleştirmenin etkisi fizyolojik süreçler alanına kadar uzanabilir (17). Pascal, Pirene'lerin iki yakasındaki doğruların farklılığını, yani bir yandaki doğrunun diğer yanda yanlış olduğunu saptadığında, bilgi toplumbiliminde sorunun temelini de göstermiş oldu. Aynı gözlem, iyi ve kötü vicdan (bilinçsiz türleri de dahil), içgüdüsel olarak çekici ve içgüdüsel olarak ilgisiz durumlara olduğu kadar, gastrik özsuğunu rahatlatan veya bozan etkilemelere de uygulanabilir. Sonuç olarak, kuşkusuz bir Fransız kimliği İspanyol kimliğinden anlaşılabilir bir farklılaşma gösterir (18).

Şimdi üçüncü diyalektiği (yani psikolojik gerçeklik ile psikolojik modeller arasındaki diyalektiği) değerlendirebilmemiz için, bilincin kuramsal boyutuna dikkatimizi odaklamak gerekir. (Bilindiği gibi) İnsanlar salt deneyim kazanmaz aynı zamanda kendilerini anlaşılır kılmaya da

çalışırlar. Hernekadar bu açıklamalar incelmışlik (sophistication) derecesi açısından (toplumdan topluma) farklılık gösterebilirler de, insanın psikolojik doğasına ilişkin bu tür kuramsal açıklamalara sahip olmayan bir toplumun varlığını düşünmek zordur. Bu açıklamaların, atasözü, mitoloji, metafizik veya bilimsel bir genelleme şeklinde olması kuşkusuz farklı bir sorundur. Ancak tüm bu biçimlerin ortak özelliği, psikolojik gerçekliğe ilişkin deneyimleri belirli bir soyutlama düzeyinde sistemleştirmeleridir. Bu açıklamaların hepsi psikolojik modelleri oluşturur ki, onlar aracılığı ile bireysel psikolojik süreçler karşılaştırılıp tipleştirilir ve böylece de değerlendirmeye hazırlanabilirler. Örneğin, bir toplumdaki bireyler her tür düşsel deneyimlere sahip olabilirler. Hem bu kişiler ve hem de bu kişilerle birlikte yaşayanların temel sorunu, bu deneyimlerin anlam ve öneminin çözümlenmesidir. Bu tür oluşumları açıklayan bir psikolojik model, yaşanan belirli bir deneyimi, modelin belirttiği çeşitli şekiller ile karşılaştırma olanağı verir. Sonuçta da sözkonusu olan belirli deneyim, bu tipoloji (örneğin, içine iblis-şeytan girmesi şeklinde, veya kutsal bir statü göstergesi olarak, veyahutta salt cismani bir delilik biçimi) içinde sınıflandırılabilir. Psikolojik modelin bu şekilde uygulanması (bir anlamda tanı koymak), oluşuma ne yapılması gerektiğine (sağıtıma) ilişkin kararın verilmesine olanak sağlar. Dolayısıyla, ya dua ile kişiden cinler kovulur ya da azizleştirilir veya büyük bir olasılıkla, soytarı rolü veya yaramaz çocukları korkutma işlevi ile ödüllendirilir. Diğer bir deyişle, psikolojik model, bireysel deneyimin kapsamlı kuramsal bir sistem içindeki yerini saptar ve yönlendirir (19).

Her psikolojik modelin gerçekliğin daha genel bir kurumsal formülasyonu içinde yer aldığı, ayrıca belirtilmeye gerek olmayacak kadar açıktır. Model, toplumun dünyaya ilişkisini kuramsal düşünce düzeyine yükseltmiş genel bilgisinin bir parçasıdır. Gerçekten de, 'iblis ruh' tipolojisini içeren bir psikolojik model, bir tür dinsel dünya görüşü içinde yer alırken, çağdaş psikiyatristlerin anladığı şekliyle, 'akıl hastalığına ilişkin bir psikolojik kuram (model, dünya ve insanın yeri ile ilgili) çok daha geniş bir bilimsel düşünce ile bağıntılıdır. Kısaca psikolojik bilgi daima, dünya ile ilgili genel bilginin bir parçasıdır, ki bu varsayım, bir süre önce 'psikolojinin toplumbilimi' olarak adlandırdığımız alanın temelini içerir. Bu varsayımın içselleştirilmesi, psikiyatrinin kavramı olan

'gerçeklik yönelimi' (reality orientation) kavramı ile yaygınlaştırılabilir. Nitekim, bir psikiyatrist, belirli bir kişinin gerçekliğe uygun bir yönelim göstermediğine ve dolayısıyla da 'akıl hastası' olduğuna karar verebilir. Bir toplumbilimci bu tanıyı kabul etmekle birlikte, 'hangi gerçeklik' sorusunu da hemen sormak zorundadır. Aynen, kültürel antropolojinin, Freud'un 'doyum-zevk ilkesi'nin (pleasure principle) görünümünü, toplumdaki topluma değiştiğini gösterdiği gibi, bilgi toplumbilimi de, Freud'un 'gerçeklik ilkesi'nin sosyo-kültürel göreceliği konusunda ısrarlı olmak zorundadır (20).

Böylesi bir toplumbilimsel bakış biçimi, psikolojik kuramların değerlendirilmesi için geniş kapsamlı katkılar taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, toplumsal olarak kurulmuş her dünyanın bir psikolojik modeli vardır. Bu modelin de inandırıcılığını koruyabilmesi için, toplumda nesnelleştirilmiş psikolojik gerçeklik ile görgül (ampiric) ilişkisi olmak zorundadır. Çağdaş toplumda, 'iblis'li bir model gerçek dışıdır. Psikoanalitik modelin ise böyle bir sorunu yoktur. Bir kez daha görgül doğrulanmanın önemini vurgulamak gerekiyor. Aynen, kendine toplum tarafından verilmiş kimliğini bireyin içgözlem ile sınavabilmesi gibi, psikoloji kuramcısı da modelini 'görgül araştırma' ile doğrulayabilmelidir. Eğer model, toplumsal olarak yaratılan ve tanımlanan psikolojik gerçekliğe uygun ise, bu gerçeklik üzerinde yapılacak görgül araştırma ile, doğal olarak doğrulanacaktır. Ancak bu bağıntı, psikolojinin kendi-kendine doğrulayan bir disiplin olduğu anlamına gelmemelidir. Çıkartılabilecek tek anlam şudur: belirli bir psikolojinin bulup ortaya koyduğu bulgular, toplumsal olarak kurulan aynı dünyaya aittir ki bu dünya, verileri çıkaran psikolojiyi de yaratmıştır.

(Sürekli yineliyoruz) psikolojik gerçeklikle psikolojik model arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. Model, gerçekliğin görgül olarak doğrulanabilir temsilcisi olduğu sürece, psikolojik gerçeklik, psikolojik modeli yaratır. Ancak bir kez oluştuktan sonra da, psikolojik model, psikolojik gerçeklik üzerine etkide bulunabilir. Modelin gerçekleştirici bir gücü vardır. Yani 'kendini gerçeğeştiren bir kenahet' (a self-fulfilling prophecy) gibi, model psikolojik gerçekliği yaratabilmektedir. Demonolojinin (in-cin-şeytanın varlığına inancın) toplumsal olarak kurumlaştığı bir toplumda, cin-çarpması durumları, kuşkusuz görgül olarak, katlanarak artacaktır. Psiko-analizin bir bilim şeklinde kurumlaştığı toplum ise,

gerçekte, kuramsal olarak kendilerine atfedilmiş süreçleri yansıtan insanlara sahip olacaktır. Şurası açıktır ki, psikolojik modellerin bu kendini gerçekleştirme niteliği, toplumsallaşmanın diyalektiğinden kaynaklanır. Mead'in çok kesin bir açıklıkla formüle ettiği bu aynı diyalektik ise şu deyişle özetlenebilir: insanlar postalandıkları yerde olurlar.

Mead'ci gelenekteki toplumsal psikolojik yaklaşımlar ile, bilgi toplumbiliminin bütünleşmesinden beklenebilecek kuramsal kazanımları göstermek, yazımız boyunca ileri sürdüğümüz özet düşüncelerimizin temel amacı olmuştur. Kuşkusuz, böylesi bir bütünleşmenin kaynak olacağı sayısız görgül araştırma olanaklarının ya da yöntembilimsel konuların tartışılması bu yazı içinde olası değildir (21). Sonuç olarak şunu söylemek yeterli olacaktır: Bu yazıda yansıyan kuramsal görüş, toplumbilim ve psikoloji disiplinleri arasındaki ilişkinin çok ciddi bir değerlendirilmesinin yeni baştan yapılması gerektiği yolundadır. En azından bu ülkede (Amerika'da) bu ilişki bugüne dek, bir yandan toplumbilimcilerin haklı görülemeyen kuramsal ürkekliği, diğer yandan da, her ne kadar bölümler arası dostluğa yararlı olsa da, net toplumbilimsel düşünceye katkısı olmayan tanrısal bir hoşgörü ruhu içinde biçimlenmiştir.

Referans Notları

- 1) Dennis Wrong., **The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology, Psychoanalysis and the Psychoanalytik Review**, Vo. 39, 1962, s.53.
- 2) Werner Stark., **The Sociology of Knowledge**, Routledge and Kegan Paul, London, 1958.
- 3) Robert Merton., **Social Theory and Social Structure**, Collier-Macmillan New York, 1957, s.439.
Muzaffer Sherif and Carolyn Sherif, **An Outline of Social Psychology**, Harper, New York, 1956.
Tamotsu Shibutani, 'Reference Groups and Social Control' in Arnold Rose (ed), **Human Behaviour and Social Processes**, Routledge and Kegan Paul, London, 1962, s.128.
- 4) Alfred Schutz., **Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt**, Springer, Vienna, 1960.
- 5) Peter Berger and Stanley Pullberg, **Reification and the Sociological Critique of Consciousness, History and Theory**, Vol. 4, 1965.
- 6) Arnold Gehlen., **Urmensch und Spakultur**, Athenaeum, Bonn, 1956.
- 7) Robert Merton., op. cit., s.421.
- 8) Alfred Schutz, **The Problem of Social Reality**, Nizhoff, The Hague, 1962, s.207.
- 9) İbid, s.3
- 10)İbid, s.287, Ayrıca, Ernst Cassirer, **An Essay On Man**, Yale University Press, New Haven, 1962, s.109.
- 11)Peter Berger and Hansfried Kellner, **Marriage and the Construction of Reality, Diogenes**, Vol 46, 1964, ss.1-25.
- 12)Emile Durkheim, **Elementary Forms of the Religious Life**, Free Press, New York, 1965.
- 13)Çocuğun dil öğrenimindeki nesnellğe ilişkin tüm kanıtlar Jean Piaget'in çalışmasında bulunabilir.
- 14)Alfred Schutz, **Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt**, Springer, Vienna, 1960.
- 15)Karl Marx, **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844**, International Publishers, New York, 1964.

- 16) Peter Berger and Stanley Pullberg, op. cit.
- 17) Georg Simmel, Sociology, Collier-Macmillan, New York, 1964, s.483.
- 18) Burada gerçekiğın, toplumsal yapılanmadan başka bir şey olmadığı şekilde, toplumbilimsel bir görüş ileri sürmek amaçlanmaktadır.
- 19) Eliot Freidson, **The Sociology of Medicine**, Blackwell, Oxford, 1963, s.124.
- 20) Thomas Szasu, **The Myth of Mental Illness**, Hosber-Herper, New York, 1961
- 21) Peter L. Berger and Thomas Luckmann, **The Social Construction of Realty**, Allen Lane, Penguin Press, London, 1967.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and a list of the publications issued during the year.